
OGAHIY – SERQIRRA IJODKOR

Zakirova Maqsuda Atayevna
UrDU akademik litseyi ona tili
va adabiyot fani o'qituvchisi.

Annnotatsiya. Ushbu maqolada Ogahiyning hayot yo'li, uning siyosiy faoliyati va ijodi haqida ma'lumotlar keltirildi. Ogahiyning ijodi o'zbek adabiyotiga o'ziga xos hissa qo'sha oldi. Katta lirik merosi, ayniqsa, tarixiy va tarjima qilgan asarlari orqali adabiy merosimizni boyitdi.

Kalit so'zlar: devon, tarixiy asarlar, muarrix, mirob, tarjimon.

XIX asrda Xorazm adabiy muhitida o'chmas iz qoldirgan serqirra ijodkorlardan biri – Muhammad Rizo Erniyozbek o'g'li Ogahiy edi. 1809- yilda Xiva shahri yaqinidagi Qiyot qishlog'ida mirob oilasida tavallud topgan. Otasi Erniyozbek mirob 1812 - yilda vafot etgandan keyin amakisi Munis unga 1829 - yilgacha g'amxo'rlik qilgan. Uning bolalik va yoshlik yillari Qiyot qishlog'ida o'tdi va ulg'aygach Xivadagi madrasalardan birida tahsil ko'rdi. Arab, fors, turkiy xalqlar adabiyoti, shuningdek, mumtoz musiqa hamda tarix fanini qunt bilan o'rgandi. Lirik merosida Ogahiy taxallusini qo'lladi. U mohir hattot bo'lib kufiy, rayhoniy, xatti shikasta kabi xatlarni yaxshi bilgan. Xiva xoni Olloqulixonning Xurosonga qilgan safarida vabo kasali tarqalib (1829) amakisi Munis vafot etdi. Olloqulixon Ogahiyning Munisning o'rniga miroblik vazifasiga tayinlaydi.

Avvalo, Ogahiyning shoir sifatida o'rganadigan bo'lsak, barakali ijod qilgan so'z zargari sifatida Navoiyga qiyoslanadi. Uning "Ta'viz ul-oshiqin" ("Oshiqlar tumori") deb nomlangan devonida g'azal, muxammas, murabba', musaddas, masnaviy, shuningdek, fard, tuyuq, qit'a, ruboiy, muammo kabi yigirmadan ortiq janrdagi salkam yigirma ming misralik lirik merosi jamlangan. Ogahiy Sharqning xilma-xil she'riy shakllaridan to'liq foydalangani holda ularda ijtimoiy-siyosiy, axloqiy-didaktik, tabiat tasviri bilan bog'liq mavzularni haqqoniy aks ettirdi. Lekin shoir she'riyatining aksariyat qismi ishqiy mavzudadir. Ogahiy lirikasida ishq-muhabbat yetakchi motivlardan biridir. Bu motiv nafaqat ko'hna, an'anaviy, ayni vaqtda zamonaviy va betakror xususiyatlarga ham ega. Shoir badiiy tafakkurining ko'lami va ko'rkamligiga nazar tashlar ekanmiz, Ogahiy o'z ijodida turli she'riy san'atlar : mubolag'a, tashbeh, istiora, tamsil, tazod, husni ta'lil, talmeh, tardi aks, kitobat, tazmini muzdavaj kabilardan mohirona foydalanganligining guvohi

bo‘lamiz. Bu til vositalari shoir she‘riyati, xususan, g‘azallari qurilishining zuvalasi pishiq, puxta, ta‘sirchan va jozibadorligini ta‘minlagan.¹

O‘zbekiston tarixini, jumladan, Xiva xonligi tarixini o‘rganishda va yoritishda Ogahiy tomonidan yozilgan tarixiy asarlar va o‘zbek tiliga qilingan tarjimalarining ahamiyati nihoyatda katta. O‘z ustoz Munisning ishini davom ettirgan holda tarix fani xazinasini va o‘zbek adabiyotini yangi asarlar bilan boyitdi, rivojlantirdi va unga salmoqli hissa qo‘shdi. Muhammad Rizo Ogahiy 1839-1840- yillarda Munis Xorazmiy yoza boshlagan, ammo nihoyasiga yetkaza olmagan " Firdavs ul-iqbol" nomli tarixiy asarni davom qildiradi. Munis Xorazmiy bu asarda qadim zamonlardan boshlab, to 1813-yilgacha Xorazmda sodir bo‘lgan tarixiy voqealarni yozib ulgurgan edi. 1813 - yildan 1825-yilgacha bo‘lgan voqealar Ogahiy tomonidan asarga kiritilgan. Ushbu asar 1856, 1879, 1903,1910-yillarda qayta ko‘chirilgan. “Firdavs ul-iqbol”ning to‘qqizta qo‘lyozma nusxasi mavjud bo‘lib, ulardan ikkitasi, Rossiya Fanlar akademiyasi Sankt-Peterburg Sharq qo‘lyozmalari institutida (inv.S571 (590oa), Ye -6-1(590ov), O‘zbekiston FA Abu Rayhon Beruniy nomidagi Sharqshunoslik instituti xazinasida (inv. 821/1, 5364/1, 9979/1, 5071, 7422, H. Sulaymonov nomidagi fond.275/1), yana bir nusxasi esa Xelsinkida saqlanadi. Amerikalik olim Yuriy Breygel “Firdavs ul-Iqbol” asarining dastlab ilmiy-tanqidiy matnini , keyinchalik asarni ingliz tiliga tarjima qilib ikki jild holda nashr ettirdi.

Muhammad Rizo Ogahiy 1844-yil “Riyoziy ud – davla” asarini yozib tugatadi. Bu asar 1825 -yildan 1842 -yilgacha Xiva xonligida hukmdor Olloqulixon davrida yuz bergan voqealarni o‘z ichiga oladi. Asarni o‘sha davr an‘anasiga muvofiq hamd va na‘t bilan boshlaydi. Ushbu tarixiy-adabiy manbaning qimmatini shundaki, unda nafaqat Olloqulixon davrida yuz bergan voqealar, ichki va tashqi savdo, diplomatik aloqalar , xalqning turmush tarzi , madaniyati , mamlakatda hukm surgan diniy ahvol keng yoritilgan. Asar 1856,1880,1903 , 1904 -yillarda qayta ko‘chirilgan. Hozirda asarning beshta nusxasi bo‘lib, uchitasi Abu Rayhon Beruniy nomidagi Sharqshunoslik institutida, ikkitasi esa Sankt-Peterburgda saqlanadi.

Ogahiyning yana bir muhim tarixiy asarlaridan biri 1846-yilda yozilgan “Zubdat ut-tavorix” asaridir. Bu asar 1843-yildan 1846-yilgacha hukmronlik qilgan Xiva xoni Rahimqulixon davrida bo‘lib o‘tgan voqealarni o‘z ichiga oladi. Ushbu asardan 1856, 1880, 1904, 1910- yillarda qayta nusxa ko‘chirilgan. “Zubdat ut-tavorix” ,asosan, sa‘jli nasrda bitilgan bo‘lsa ham unda qasida, masnaviy, g‘azal,

---

¹ Mullayeva R. S. “Ogahiy lirikasi haqida” maqolasi. “O‘zbekistonda fanlararo innovatsiyalar va ilmiy tadqiqotlar” jurnali 2023-yil 19-son.

ruboiy, qit'a , tarix va fard singari mumtoz she'riy janr namunalari ham uchraydi. Asar ikki qismdan iborat bo'lib, birinchi qismida Rahimqulixonning tug'ilishi, ilm o'rganish va harbiy mahorat egallash yo'lidagi sa'y harakatlari, shuningdek, bo'lg'usi xonning Xazorasp hokimi sifatida olib borgan faoliyati go'zal badiiy shaklda mufassal bayon qilingan. Asarning ikkinchi qismida Rahimqulixonning saltanat taxtiga o'tirgan kunidan to vafotiga qadar sodir bo'lgan voqealar tasviri keltirilgan. Hozirda asarning eng mukammal hisoblangan qo'lyozma nusxasi O'zbekiston FA Sharqshunoslik instituti fondida saqlanmoqda.

Muhammad Rizo Ogahiy 1856-1957 -yillarda "Jome' ul -voqeati sultoniyy" asarini yozib tugatadi. Asarda 1846-yildan 1855-yilgacha hukmronlik qilgan Muhammad Aminxon , Sayyid Abdullaxon, Qutlug'murod inoq davrida yuz bergan voqealar bayon qilingan. Bu asardan 1856- yili va XIX asrning oxirlarida nusxa ko'chirilgan. Hozirgi kunda bu asar O'zbekiston Respublikasi Fanlar akademiyasi Abu Rayhon Beruniy nomidagi Sharqshunoslik institutining qo'lyozmalar fondida saqlanmoqda.

Ogahiy 1865-yilda "Gulshani davlat" nomli tarixiy asarini yozib tugatadi. Asarda 1856-1865- yillar oralig'ida Sayyid Muhammadxon hukmronlik qilgan davrdagi voqealar bayon qilingan. Asardan 1903, 1906- yillarda va XIX asrning oxirlarida nusxalar ko'chirilgan. Hozirda bu asar O'zbekiston Respublikasi Fanlar akademiyasi Abu Rayhon Beruniy nomidagi Sharqshunoslik institutining qo'lyozmalar fondida saqlanmoqda.

Ogahiyning "Gulshani Davlat" asari o'zining axloqiy va diniy hikmatlari bilan nafaqat o'z davrida, balki keyingi avlodlar orasida ham katta ta'sir ko'rsatgan. Bu asar, adolat, halollik va to'g'ri yo'l tutishni targ'ib qilgani uchun ko'plab mutafakkirlar tomonidan yuqori baholangan.

Muarrir o'zining "Shohidi iqbol" asarini vafot tufayli tugallay olmagan. Asarda 1865-yildan 1873-yilgacha bo'lgan Xiva xonligida Muhammad Rahimxon II davrida yuz bergan voqealar tasvirlangan.

Shoirning fors-tojik tilidan qilgan tarjimalari ham o'zbek adabiyoti xazinasidan joy olgan. Bular: Mirxondning "Ravzat us – safo", Muhammad Mahdiy Astrobodyning "Tarixi Jahonkushoyi Nodiriy", Z.Vosifiyning "Badoye ul- vaqoye ", Ali G'ijduvoniyyning "Miftoh ut- tolibin", Muhammad binni Shayx Muhammad Muqim Hirotiyning "Tabaqoti Akbarshohiy", Muhammad Yusuf Munshiyning "Tazkirai Muqimxoniy", Rizoqulixon Hidoyatning "Ravzat us- safoyi Nosiriy", Kaykovusning "Qobusnoma", Muhammad Vorisning "Zubdat ul hikoyot", "Sharhi daloyil al hayrat", S.Sheroziyning "Guliston", A. Jomiyyning

“Yusuf va Zulayho”, Badriddin Hiloliyning “Shoh va gado”, Nizomiy Ganjaviyning “Haft paykar” kabi asarlardir. Bu tarjimalar Ogahiyning nafaqat shoir, davlat arbobi, balki yetuk tarjimon ham bo‘lganligini ko‘rsatadi.

Buyuk bobokalonimiz nomini abadiylashtirish borasida juda ko‘p ishlar amalga oshirilmoqda. 2019-yil 20-martdagi O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti qaroriga ko‘ra, Ogahiy tavalludining 210 yilligini keng nishonlash maqsadida Xiva shahrida Ogahiy ijod maktabini tashkil qilish, Ogahiy asarlarini to‘plam shaklida nashr qilish bo‘yicha bir necha ishlar qilindi. Bu sa‘y-harakatlar natijasida 10 jildlik “Tanlangan asarlar” i bugungi kunda nashrdan chiqdi.

2024-yil 4-iyun kuni O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyev “Badiiy tarjima sohasida Muhammad Rizo Ogahiy nomidagi xalqaro mukofotni ta‘sis etish to‘g‘risida”gi qarorni imzoladi. Qarorga ko‘ra tanlov 2025-yildan boshlab har ikki yilda bir marta o‘tkaziladi. G‘oliblarga esa bazaviy hisoblash miqdorining 300 baravari miqdorida bir martalik pul mukofoti taqdim qilinadi. Mukofot uchun tanlovlar 2025-yildan boshlab har ikki yilda bir marta quyidagi yo‘nalishlarda o‘tkaziladi:

- o‘zbek adabiyotining nasriy asarlaridan xorijiy tillarga qilingan eng yaxshi tarjima;
- o‘zbek adabiyotining she‘riy asarlaridan xorijiy tillarga qilingan eng yaxshi tarjima;
- o‘zbek bolalar adabiyoti namunalaridan xorijiy tillarga qilingan eng yaxshi tarjima;
- xorijiy tillarda yaratilgan nasriy asarlardan o‘zbek tiliga qilingan eng yaxshi tarjima;
- xorijiy tillarda yaratilgan she‘riy asarlardan o‘zbek tiliga qilingan eng yaxshi tarjima;
- xorijiy tillarda yaratilgan bolalar adabiyoti namunalaridan o‘zbek tiliga qilingan eng yaxshi tarjima.

Umuman olganda, Ogahiy turli xil janrlardagi lirik she‘rlari, tarixiy va tarjima asarlari bilan adabiyotimizni go‘zal va qimmatli asarlar bilan boyitdi. Shoir ijodiyotining yuqori badiiy-estetik xususiyatlari bugungi kun kitobxonlari uchun g‘oyat qimmatlidir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Hojiahmedov A. She'r san'atlarini bilasizmi? – T.: Sharq, 2001. 2.
2. Lapasov J. Mumtoz adabiy asarlar o'quv lug'ati. – T.: O'qituvchi, 1994.
3. Ogahiy. Asarlar.1-jild.– T.: G'afur G'ulom nomidagi adabiyot va san'at, 1972.
4. Yo'ldoshev R. Ogahiy leksikasi bo'yicha kuzatishlar // O'zbek tili va adabiyoti, 2007. – №2.
5. Tojinazarova H. Ogahiy lirikasining badiiy-lisoniy tahlili // Til va adabiyot ta'limi, 2010. – №6
6. O'zbek shevalari morfologiyasi. –Toshkent, 1984.
7. Hojiahmedov A. Mumtoz badiiyat malohati. – Toshkent, 2000.